

УДК 330.34

**Чернега О.Б.**доктор економічних наук,  
в. о. ректораДонецького національного університету економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського**Кожухова Т.В.**кандидат економічних наук,  
доцент кафедри міжнародної економіки  
Криворізького економічного інституту  
Криворізького національного університету

## МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ТА ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ

В статті досліджено питання взаємозв'язку міжнародної торгівлі, економічного зростання, людського розвитку та сталого розвитку. Визначено, що міжнародна торгівля виступає джерелом та чинником сталого розвитку. Розглянуто фактори, що підтверджують висунуту гіпотезу.

**Ключові слова:** міжнародна торгівля, торговельна політика, економічне зростання, людський розвиток, сталий розвиток.

### Чернега О.Б., Кожухова Т.В. МЕЖДУНАРОДНАЯ ТОРГОВЛЯ КАК ИСТОЧНИК И ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

В статье исследованы вопросы взаимосвязи международной торговли, экономического роста, человеческого развития и устойчивого развития. Определено, что международная торговля выступает источником и фактором устойчивого развития. Рассмотрены факторы, подтверждающие выдвинутую гипотезу.

**Ключевые слова:** международная торговля, торговая политика, экономический рост, человеческое развитие, устойчивое развитие.

### Chernega O.B., Kozhuhova T.V. INTERNATIONAL TRADE AS A SOURCE OF AND A FACTOR FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The paper examines the issues of the relationship between international trade, economic growth, human development, and sustainable development. It is concluded that international trade acts as a source of and a factor for sustainable development. The factors which confirm the hypothesis offered are considered.

**Keywords:** international trade, trade policy, economic growth, human development, sustainable development.

**Постановка проблеми.** У 1992 р. Конференція Організації Об'єднаних Націй (ООН) з навколишнього середовища і розвитку (м. Ріо-де-Жанейро) визначила новий шлях до добробуту людства – шлях сталого розвитку. Термін «сталий розвиток» до широкого вживання було введено Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку в доповіді «Наше спільне майбутнє», представлений Генеральній Асамблеї ООН в 1987 р., згідно з якою це «процес, що задовольняє потреби сучасності, не підриваючи здатність майбутніх поколінь до задоволення власних потреб» [1]. Досягнення сталого розвитку передбачає вирішення завдань в трьох сферах: економічній (формування екозбалансованої економіки, що базується на раціональному використанні ресурсів), соціальній (підвищення рівня та якості життя людини, справедливий розподіл ресурсів) та екологічній (збереження екосфери), що дозволить створити умови для оптимального використання обмежених ресурсів, створення рівноправного суспільства, ліквідації бідності, розширення продуктивної зайнятості та соціальної інтеграції.

У підсумковому документі Конференції ООН з питань сталого розвитку (Ріо+20) «Майбутнє, якого ми прагнемо» визнано, що «центральне місце в зусиллях щодо забезпечення сталого розвитку займає турбота про людей», підтверджена «необхідність побудови світу на основі принципів справедливості, рівноправності та відкритості», взято зобов'язання «спільно працювати над забезпеченням сталого та всеохоплюючого економічного зростання, соціального розвитку та охорони навколишнього середовища, діючи в інтересах усіх» [2].

До порядку денного в сфері сталого розвитку включені головні питання шляху до гідного життя

до 2030 р. – викорінення злиднів, перетворення умов життя всіх людей та захист планети. Деякі досягнення вже можливо відзначити: згідно з докладом ООН, «кількість людей, що живуть в умовах крайньої бідності, значно зменшилась за останні два десятиліття. У 1990 р. майже половина населення країн, що розвиваються, жила на менш ніж \$1,25 в день. У 2015 р. цей показник знизився до 14 %. У всьому світі число людей, що живуть в умовах крайньої бідності, скоротилося більш ніж наполовину, зменшившись з 1,9 млрд. чоловік у 1990 р. до 836 млн. осіб в 2015 р. Найбільший прогрес спостерігався до 2000 р. З 1990 р. частка людей в регіонах, які страждають від недоїдання, скоротилася майже наполовину – з 23,3% у 1990–1992 рр. до 12,9% в 2014–2015 рр.» [3]. Однак темпи скорочення бідності все ще залишаються незадовільними.

У доповіді Генерального секретаря ООН «Шлях до гідного життя до 2030 року» визначається, що є «перспективи та ідеали, що стосуються гідного життя, для чого потрібно викоринити бідність та боротися з нерівністю; людей, для чого потрібно створити умови для здорового життя, освіти та участі жінок і дітей; процвітання, для чого потрібно створити потужну, інклюзивну й орієнтовану на перетворення економіку; ...партнерства, для чого потрібно зміцнення глобальної солідарності в інтересах сталого розвитку» [4]. Для здійснення цих завдань країнам, що розвиваються, необхідні додаткові ресурси, які, з однієї сторони, можливо мобілізувати, використовуючи ресурси міжнародних організацій, розвинутих країн світу, різноманітних фондів, з іншої сторони, створити зовнішні умови, які дозволять державам, що зараз потребують зна-

чної допомоги, самостійно вирішувати питання власного розвитку. Розширення участі у міжнародній торгівлі, безперечно, є одним з найбільш важливих джерел та чинників економічного зростання.

Як слушно зазначається у рішеннях Другого Женевського діалогу з питань взаємозв'язку міжнародної торгівлі та цілей розвитку після 2015 р., саме торгівля є «невід'ємним фактором» у викориненні бідності, боротьбі з нерівністю в країнах, що розвиваються, створенні умов для підвищення якості життя [5].

Активізація участі в міжнародній торгівлі дуже важлива і для України. Країна фактично не може відновити свій потенціал з 90-х років. Падіння обсягів зовнішньої торгівлі стає невтішною тенденцією останніх років. У першому кварталі 2015 р. експорт товарів та послуг з України скоротився на 32,6%, порівняно з показниками минулого року, імпорт – на 35,6% (у країні СНД на 51,3% та 57,8% відповідно, в ЄС – 33,9% та 24%) [6]. Падіння експорту викликано зниженням цін на основні статті українського експорту (метали, зерно), імпорту – значним ослабленням гривні. Необхідно визначити, що вкрай негативною тенденцією є скорочення експорту готової продукції: засобів наземного транспорту – на 72,6%, машин та обладнання – на 38,9% [6]. Визнання взаємозв'язку між динамікою розвитку країни та її участю в міжнародній торгівлі, впливу торгівлі на сталий розвиток, встановлення напрямів активізації зовнішньої та міжнародної торгівлі в умовах глобальної нестабільності, безумовно, є важливим завданням економічних досліджень.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблеми взаємозв'язку міжнародної торгівлі та економічного зростання знаходяться у центрі уваги таких зарубіжних вчених, як Дж. Вільямсон [7], Дж.Б. Делонг [8], С. Доурик [8], П. Ліндерт [7], Дж.Б. Наваретті [9], М. Спано [9], в дослідженнях яких на основі порівняння середніх темпів зростання відкритих та закритих систем визначено позитивний вплив відкритості торгівлі на економічне зростання. І.В.Левченко [10] на основі регресійного аналізу даних країн Південної Америки, які проводили політику лібералізації торгівлі, підтвердив припущення, що лібералізація торгівлі призводить до прискорення економічного зростання і, навпаки, що протекціонізм уповільнює зростання. Є.А. Степановим [11] за допомогою регресійного аналізу взаємозв'язку експорту, імпорту та ВВП в доларах США на душу населення розвинених країн та країн з транзитивною економікою доведена пряма лінійна залежність економічного зростання від величини експорту в поточному періоді та лінійна залежність економічного зростання в поточному році від обсягів імпорту попереднього року. Водночас залишаються недостатньо дослідженими питання взаємозв'язку міжнародної торгівлі та сталого розвитку.

**Мета статті.** Обґрунтування впливу міжнародної торгівлі на сталий розвиток.

**Виклад основного матеріалу.** В умовах посилення конкуренції, зростання впливу глобальних проблем людства на соціально-економічні показники розвитку, формування фінансових дисбалансів, посилення міжнародного поділу праці економіки усіх країн світу все більше залежать від кон'юнктури на ринках товарів та послуг, від національної та міжнародної торговельної політики, від розвитку міжнародної торгівлі в цілому. Безперечно також є існування зв'язку між станом та тенденціями змін у торгівлі та соціально-економічними параметрами сталого розви-

тку, що підтверджують висновки підсумкового документу Конференції ООН «Ріо+20», згідно з якими «міжнародна торгівля є однією з рушійних сил розвитку і поступового економічного зростання, універсальна, заснована на правилах, відкрита, недискримінаційна і справедлива багатостороння торговельна система, а також реальна лібералізація торгівлі можуть зіграти найважливішу роль в стимулюванні економічного зростання і розвитку в усьому світі, що дозволить усім країнам незалежно від рівня розвитку просунутися в напрямку сталого розвитку» [2]. В той же час необхідно визначити, що розширення участі країн в міжнародній торгівлі в багатьох випадках не призводить до запланованих результатів (наприклад, частка найменш розвинених країн у міжнародній торгівлі знизилася з 1,7% в 1970 р., до 0,6% в 2002 р. та 1,1% у 2012 р.) [12]. Пояснення подібних тенденцій лежить у площині структури торгівлі: торгівля продукцією з високою добавленою вартістю призводить до зростання якості життя (скорочення злиднів), торгівля сировиною значною мірою залежить від зовнішніх умов та в більшості випадків має незначний торговельний прибуток. На початку століття «найбільший прибуток від торгівлі отримали країни, які зробили акцент на експорті послуг, що дозволило їм скоротити рівень злидненості... однак на частку найменш розвинених країн приходить нескінченно малий відсоток (0,4%) експорту послуг, що значно менше їх імпорту (1%). Вони і більшість країн, що розвиваються, є чистими імпортерами послуг» [12]. І хоча, як зазначають аналітики ЮНКТАД, «через шість років після початку глобальної фінансової кризи міжнародна торгівля все ще виглядає тьмяно» [13], вона підтримує плинну фінансову рівновагу та надає можливість багатьом країнам наближатися до виконання Цілей розвитку тисячоліття.

Говорячи про суперечності зв'язку між торгівлею та економічним зростанням і невдале використання деякими країнами торгівлі для одержання більш високого рівня доходу на душу населення, Дж.Б. Наваретті та М. Спано акцентують увагу на «так званих пастках бідності», коли повільне зростання та погані початкові умови допомагають один одному існувати (спеціалізація на таких продуктах, як основні види сировини, що дає мало можливостей для підвищення продуктивності та зростання; географія та інвестиційні потоки; негнучкість ринку праці або неефективний фінансовий сектор можуть перешкодити процесу стабілізації та перерозподілу ресурсів, які необхідні для того, щоб лібералізація торгівлі прискорила темпи зростання» [9, с. 46]. В умовах скорочення темпів зростання світової економіки після 2008 р. виникли нові пастки, серед яких найбільш негативною є наростаюча тенденція підтримки експорту за рахунок скорочення заробітних плат, необґрунтоване зниження цін, що в довгостроковій перспективі бумерангом вдарить по економічним системам, які вибрали подібний шлях розвитку. Крім того, експерти ЮНКТАД зазначають, що посилюються ризики для країн, продукція яких формує початкові (низькі) ланки виробничого ланцюга, пов'язані з «заморожуванням», «консервацією» процесів розвитку в зв'язку з посиленням конкуренції та специфічним менеджментом власників вищих ланок виробничого ланцюга, який стримує зусилля по вертикальному просуванню постачальників сировини [13].

В той же час історія розвитку багатьох країн світу, накопичена емпірична інформація дослідників

і міжнародних організацій дозволяє стверджувати, що в цілому міжнародна торгівля виступає джерелом та чинником сталого розвитку. Серед головних факторів, які підтверджують висунуту гіпотезу, є:

1) існування залежності між темпами зростання обсягів торгівлі та ВВП. В 2012–2014 рр. спостерігаються незначні темпи зростання міжнародної торгівлі (приблизно 2%) після падіння 2008 р. – ця тенденція спричинена багатьма чинниками, які практично було неможливо локалізувати навіть сумісними зусиллями. В той же час докризові 20 років відзначилися щорічним зростанням міжнародної торгівлі майже в 6,8% (при зростанні світового промислового виробництва в 3%) [13]. Необхідно відмітити, що стале зростання міжнародної торгівлі в 90-х роках та прискорене втягування в світову торговельну систему країн, що розвиваються, було прийнято до уваги світовою спільнотою при формуванні амбітних завдань Цілей розвитку тисячоліття. В докризові 20 років «частка експорту та імпорту товарів та послуг в ВВП практично подвоїлась з приблизно 13% до 27% в розвинутих країнах та с 20% до 40% в країнах, що розвиваються», тобто внесок торгівлі в економічне зростання було підтверджено статистично [13]. На рис. 1, 2 наведено інформацію щодо взаємозв'язку між ВВП та зовнішньою торгівлею товарами в Китаї та Індії, що відповідає загальній світовій тенденції;

2) формування ефекту масштабу та більш раціональне використання ресурсів. Міжнародна торгівля є засобом, за допомогою якого країни можуть розвинути спеціалізацію на виробництві певних товарів та послуг, збільшувати продуктивність. У зв'язку з нерівномірним розподілом економічних ресурсів між країнами важливим є їх раціональне використання, тобто використання певної кількості обмежених ресурсів для одержання найбільшого сукупного обсягу виробництва, що вимагає виробництва конкретного товару країною, яка володіє порівняльними перевагами. Відповідно до принципу порівняльних переваг, що вперше був викладений Д. Рікардо, якщо країни спеціалізуються на виробництві тих товарів, які вони можуть виробляти з відносно нижчими витратами порівняно з іншими країнами, торгівля буде взаємовигідною для обох країн [16, с. 87]. Завдяки вільній торгівлі, що базується на принципі порівняльних витрат, світова економіка може досягти більш ефективного розміщення ресурсів і більш високого рівня матеріального добробуту. Як зазначають Дж.Б. Наваретті та М. Спано, «лібералізація торгівлі стимулює ефективне використання ресурсів, що, в свою чергу, може дати поштовх економічному зростанню» [9, с. 45].

Чітко вираженою є тенденція взаємозв'язку спеціалізації та економічного, в тому числі, сталого зростання. Спеціалізація не завжди є благом для країни, яка приймає участь у міжнародному поділі праці. Країни, «які спираються в основному на експорт лише декількох сировинних товарів або трудомісткі сектори переробної промисловості, де використовуються низькокваліфіковані кадри, також, як і раніше, схильні до впливу потрясінь, джерелом яких є міжнародна торгівля. Диверсифікація виробничої та експортної діяльності є актуальним завданням для багатьох країн з перехідною економікою та країн, що розвиваються. Індекс спеціалізації в товарній торгівлі ЮНКТАД підтверджує, що, «незважаючи на високі темпи зростання торгівлі в багатьох країнах, що розвиваються, в 1995–2012 рр., суттєвих відмінностей в ступені спеціалізації їх експортної структури не спостерігалось» [13].

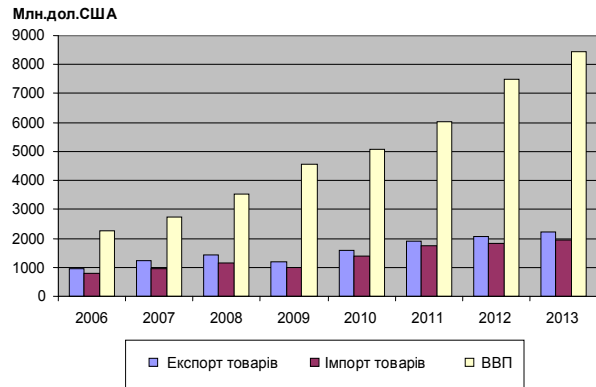


Рис. 1. ВВП та зовнішня торгівля товарами Китаю [14; 15]

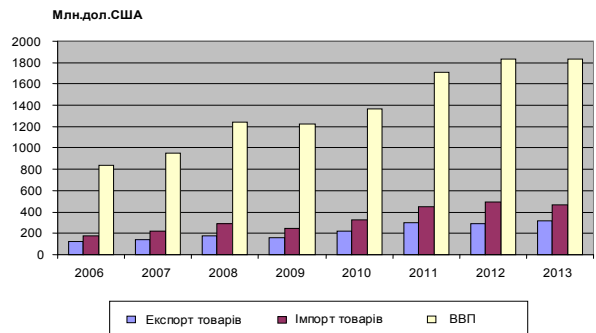


Рис. 2. ВВП та зовнішня торгівля товарами Індії [14; 15]

Знову звертаючись до торговельної політики та досягнень Китаю, необхідно визначити, що країна в деякій мірі знаходиться в торговельно-виробничій пастці. З одного боку, експорт готової промислової продукції станом на квітень 2014 р. досяг \$645,22 млрд. (94,92% сукупного експорту), обсяги торгівлі машинно-технічною продукцією становили понад \$316 млрд., в тому числі електронно-розрахункового обладнання – \$66,64 млрд., обладнання засобів електронного зв'язку – \$77,84 млрд., електрообладнання – \$82,22 млрд. [17], тобто Китай став головним експортером електроніки (понад третини загального обсягу торгівлі цього сектору), з іншого боку, «на практиці лише незначна кількість китайських фірм контролює різні частини ланцюга виробництва електронної продукції... на частку китайських фірм припадає лише 3% загального обсягу прибутку в цьому секторі» [13].

Китай – одна з небагатьох країн, що виявилася спроможною змінити «призначене» глобалізацією та історією розвитку місце в системі міжнародного поділу праці – в 1980 р. товарний експорт розподілявся наступним чином: сільськогосподарська продукція – 24,3%; паливо та мінеральні ресурси – 27,5%; переробна промисловість – 48,2%. У 1990 р., відповідно, – 16,5%; 10,8%; 72,7%. У 2010 р., відповідно, – 3,3%; 2,3%; 93,7 [18]. Ефективна торговельна політика Китаю стала одним з найвагомійших чинників економічного зростання.

Згідно зі статистикою ЮНКТАД, індекс концентрації експорту відносно відкритих країн, що розвиваються, протягом 2000–2012 рр. зростав (лише в Аргентині, Китаї та Мексиці його зростання було незначним), тобто знижувався рівень диверсифікації, що підвищує залежність від зовнішніх чинників та вразливість економіки. Лише окремі країни



Східної Азії поліпшили торговельні баланси у частці збільшення виробництва та збуту продукції обробної промисловості. В деяких країнах фіксується значне погіршення (Африка та країни – експортери нафти). Індекс концентрації експорту в окремих країнах складає: Колумбія – 42%, Еквадор – 50%, Боліваріанська Республіка Венесуела – 67,4%, країни – ведучі експортери нафти та газу – 55,6% (2011–2012 рр.) [13].

Збільшення обсягів ринку збуту призводить до появи ефекту економії масштабу. О. Кіреєв зазначає, що «по мірі зростання масштабів виробництва собівартість одиниці товару знижується, що відбувається в силу декількох причин: зростання спеціалізації – кожен працівник може зосередитися на одній виробничій функції, довести її виконання до досконалості, використовувати при цьому більш досконалі машини і устаткування; неподільність виробництва – при збільшенні масштабів випуску розміри обслуговуючих підрозділів, не задіяних безпосередньо у виробництві (управлінського апарату, бухгалтерії тощо), зростають відносно повільніше, ніж масштаби самого виробництва; технологічної економії – витрати на створення нової якості товару є зазвичай меншими, ніж вартості в результаті її зростання» [16, с. 176];

3) *розширення ринків та створення нових*. Як слушно стверджує Є. Савельєв, «існування міжнародної торгівлі розширює ринок. При цьому зростає ймовірність того, що наявний обсяг виробництва з мінімальними витратами не задовольняє існуючий попит. Ймовірність існування монополії зменшується. Таким чином, вільна торгівля є оптимальною політикою конкуренції, тому що вона, по-перше, через збільшення потенційної конкуренції підвищує тиск на наявних виробників з метою організації ефективнішого виробництва, по-друге, дає змогу збільшувати обсяги виробництва й при цьому зменшувати ціни та сприяти наближенню до досконалої конкуренції, яка характеризується рівністю граничних витрат та ціни» [19]. Крім розширення ринків, сприяння зайнятості, міжнародна торгівля є трансмісійним засобом, який інформує виробників щодо запитів та уподобань споживачів, «сама по собі торгівля може слугувати двигуном зусиль щодо підвищення глобальних рівнів попиту на товари і послуги, які забезпечують захист навколишнього середовища і підвищення ступеня соціальної справедливості» [21]. Програми сталого розвитку, що впроваджуються в більшості країн світу формують нові ринки, створюють інфраструктуру розвитку та прямо впливають на рівень життя населення на підставі розширення зайнятості;

4) *сприяння структурній трансформації національної економіки*. Розвиток міжнародної та зовнішньої торгівлі народжує можливість «відхилення галузевої структури витрат від галузевої структури виробництва» [13], що дозволяє збільшувати обсяги виробництва на готову продукцію, використовувати зароблені кошти на реалізацію інвестиційних програм, модернізацію, реконструкцію, розвиток науково-дослідницьких центрів. Все це створює передумови для становлення національних виробництв, що обслуговують експортні галузі, призводить як до збільшення імпорту машин та обладнання, так і до стимулювання національного товаровиробника, формує мультиплікаційні ефекти;

5) *сприяння розповсюдженню нових технологій та нових практик управління та виробництва*. Експортна діяльність, безумовно, є більш складною з точки зору організації усіх процесів і з точки зору управління якістю товарів та послуг. Взаємодія зі

«світовим» покупцем націлює виробника на оптимізацію витрат, на швидку реакцію на зміни уподобань, на врахування індивідуальних вимог, на формування безумовних переваг продукції. Ефекти навчання, що формуються в таких випадках, стають запорукою подальшого розвитку виробництва, наслідком якого є економічне зростання.

На думку О.Р. Білоруса та Ю.М. Мацейко, одним з напрямків діяльності, які можуть створити необхідні умови для сталого розвитку, є наукові та технологічні інновації [22, с. 47]. Науковці зазначають, що «наука і технологія є рушійними силами в сприянні сталому розвитку. Це особливо стосується країн, що розвиваються, і країн, що перебувають на перехідному етапі розвитку. Це дає тим країнам можливість перейняти цінний досвід і успішно діяти у напрямку сталого розвитку» [22, с. 47]. При додаткових факторах виробництва, крім власних, при нових, більш продуктивних технологіях економіка дійсно може також стати більш ефективною і мати більш високі темпи зростання. Як стверджують науковці, «вплив новітніх технологій все частіше виявляється радикальним і комплексним, що змінює основи виробництва і праці, а також способи використання продукції. До того ж у галузях з передовою технологією процес революційного оновлення виявляється часто безперервним. За таких умов не лише отримання додаткового доходу, але й його зростання стає безперервним і все більш вагомим» [23, с. 510];

6) *збільшення обсягів іноземних інвестицій*. При розгляді переваг припливу іноземних інвестицій для приймаючої країни в результаті міжнародної торгівлі науковці відмічають такі елементи: «стабільне джерело фінансування; передачу технологій, управлінських навичок, торгових марок, патентів і ліцензій; можливість експортної диверсифікації, переваги для кваліфікованої робочої сили в галузях з високою часткою доданої вартості; розширення зв'язків із зовнішніми ринками; сприяння зростанню конкурентоспроможності приймаючої економіки» [24, с. 265]. Зростання попиту на висококваліфіковану робочу силу, підвищення заробітної плати, стимулювання виробництва проміжної продукції є чинником економічного зростання. Найбільш значущим аргументом для найменш розвинених країн, що практично не мають власних промислових потужностей, є вимушеність місцевих фірм «створювати додаткові виробничі потужності, оскільки вони не виробляли б такі товари за відсутності попиту з боку ТНК» [24, с. 267];

7) *посилення конкуренції*. Міжнародна торгівля – важливий фактор розвитку конкуренції. На думку Є.В. Савельєва, «вільна торгівля є оптимальною політикою конкуренції, тому що вона, по-перше, через збільшення потенційної конкуренції підвищує тиск на наявних виробників з метою організації ефективного виробництва, по-друге, дозволяє збільшувати обсяги виробництва і при цьому знижувати ціни і сприяти наближенню до досконалої конкуренції, яка характеризується рівністю граничних витрат та ціни» [19].

Конкуренція та захист прав споживачів здатні зіграти безпосереднім чином важливу роль у сприянні економічному зростанню та зменшенню бідності. Конкуренція також дає вигоди для споживачів завдяки зниженню цін, поліпшенню обслуговування і розширенню споживчого вибору. У цьому сенсі конкуренція створює сукупний споживчий добробут. Споживачі, які не тільки користуються більш широкими правами і можливостями, але й знають свої права і захищають їх, рідше страждають від пору-

шення своїх прав. Це прямо підвищує їх добробут [20]. Для надання технічної допомоги, консультативних послуг та підготовки кадрів в області політики конкуренції та захисту прав споживачів для зацікавлених країн, що розвиваються, передбачені спеціальні програми ЮНКТАД, що сприяють зміцненню законодавства та політики у галузі конкуренції та захисту прав споживачів у країнах – отримувачах допомоги (наприклад, Програма політики конкуренції і захисту конкуренції та захисту прав споживачів у Латинській Америці (КОМПАЛ), Програма в області конкуренції для Африки (АФРИКОМП) [21];

8) скорочення бідності. Досліджуючи вплив перерозподілу ресурсів на бідність, Дж.Б. Наваретті та М. Спано виявили, що «за умов отримання вигоди від процесу перерозподілу досить великою часткою малозабезпечених громадян середня абсолютна бідність буде скорочуватися» [9, с. 47]. П.Р. Кругман, М. Обстфельд, вивчаючи взаємозв'язок змін умов торгівлі та рівня добробуту, підтверджують, що «покращення умов торгівлі збільшує добробут країни, погіршення – зменшує його» [26, с. 92].

З розвитком міжнародної торгівлі змінюються обсяги галузевого виробництва, що впливає на соціальну складову сталого розвитку: збільшення обсягів виробництва призводить до зростання загального рівня зайнятості, збільшення заробітної плати та середнього доходу; підвищення рівня життя сприяє поступовому соціальному вирівнюванню. Таким чином, економічне зростання через зростання доходів, збільшення зайня-

тості призводить до скорочення загального рівня бідності. Як стверджують Д. Доллар та А. Краай, «в середньому зростання доходів найбідніших верств населення збільшується один до одного з коефіцієнтом зростання загального для країни рівня доходу на душу населення» [27, с. 32];

9) сприяння людському розвитку. Економічне зростання, ініційоване лібералізацією торгівлі, як правило, призводить до прискорення людського розвитку – «процвітання людини у найбільш повному сенсі цього слова – в суспільному та особистому, економічному та соціальному, політичному та духовному» [28, с. 12]. Основні принципи людського розвитку (продуктивність, рівність, сталість розвитку, повноправна участь людини в житті суспільства) Програма розвитку ООН пов'язує з торгівлею через «зростання продуктивності праці (що частково відбувається в результаті вдосконалення систем освіти та охорони здоров'я) та розширення людських можливостей, що дозволяє людям отримувати вигоду від торговельних відносин; зміцнення рівності для отримання усіма групами населення суттєвих вигід від змін у торговельній політиці; зміни в торговельній сфері для гарантії, що нищіні методи витрачання ресурсів не позбавлять майбутні покоління можливості збільшувати свій добробут; здатність людей впливати на процеси і події, які грають в їх житті суттєву роль (зміни в торговельній політиці, завдяки яким відзначаються зростання доходів чи поліпшення умов

Таблиця 1

Показники успіху Китаю та Індії в досягненні сталого розвитку

Елементи успіху	Заходи	Показник	Рік	Країни	
				Китай	Індія
Гідне життя	Викорінення бідності, боротьба з нерівністю	Населення, що проживає менш ніж \$2 в день	2000-2001	46,7%	80,6%
		Коефіцієнт Джині	2009-2010	27,2%	68,7%
			2000	39	..
			2011	42	34
Люди	Створення умов для здорового життя, освіти	Індекс розвитку людського потенціалу	2000	0,591	0,483
			2013	0,719	0,586
			Середньорічний темп приросту 2000/2013,%	1,52	1,49
		Витрати на охорону здоров'я на душу населення, \$	2002	63	30
			2013	367	61
			Середньорічний темп приросту 2002/2013,%	40,2	8,6
Індекс соціального прогресу	2014	59,07	53,06		
Процвітання	Створення потужної, орієнтованої на перетворення економіки	Національний дохід на душу населення, \$	2003	1100	540
			2013	13860	1570
		Зростання реального ВВП на душу населення, %	Середньорічний темп приросту 2003/2013,%	105,5	17,3
			Середньорічний темп приросту 2000/2011,%	7,5	6,2
Партнерство	Зміцнення глобальної солідарності в інтересах сталого розвитку	Експорт товарів та послуг	Річні зміни 2005/2013, %	11	10
		Імпорт товарів та послуг	Річні зміни в 2005/2013, %	10	11
		Частка в світовому експорті, % - товари - послуги	2013	11,74 4,41	1,66 3,25
			2013	10,32 7,52	2,47 2,84
		Зовнішньоторговельний оборот до ВВП,%	1998 – 2000 2010 – 2012	20 27	13 25
		Індекс залученості в міжнародну торгівлю	2008 2014	4,25 4,3	3,74 3,6
		Глобальний індекс інновацій	2008-2009 2014	37 46,57	41 33,7

Розроблено авторами на основі: [15; 29–32]

праці, допомагають людям отримати більш повноцінний контроль над власним життям)» [28].

Якщо проаналізувати показники Китаю та Індії за елементами успіху, визначеними в доповіді Генерального секретаря ООН «Шлях до гідного життя до 2030 року» [4], можна виявити значні результати в досягненні сталого розвитку (табл. 1).

**Висновки.** Розвиток міжнародної торгівлі через більш раціональне та ефективне використання ресурсів, збільшення обсягів виробництва, зростання доходів, зростання інвестицій призводить до економічного збільшення зайнятості населення, зростання; економічне зростання, за умови можливостей країни отримати користь з розвитку торгівлі, що, в свою чергу, залежить від інституційних і соціальних передумов як всередині країни, так і за її межами, призводить до розширення людських можливостей, більш справедливого розподілу доходів, гарантії можливості майбутніх поколінь збільшувати свій добробут, збільшення повноправної участі людини в житті суспільства, а, отже, й до сталого людського розвитку; сталий людський розвиток, забезпечуючи гідне життя, процвітання та партнерство, дозволить забезпечити успіхи в досягненні цілей сталого розвитку.

Узагальнення літературних джерел і результатів проведених досліджень щодо взаємозв'язку міжнародної торгівлі, економічного зростання та людського потенціалу дали змогу розробити схематичне зображення впливу розвитку торгівлі на сталий розвиток (рис. 1). Враховуючи вплив торгівлі на сталий розвиток, необхідно продовжувати докладати зусилля для подальшої лібералізації торгівлі на засадах урахування можливостей усіх учасників цього процесу; підвищувати ефективність діяльності з надання допомоги у зміцненні торговельного та виробничого потенціалів в рамках комплексних програм технічної допомоги ООН; розширювати міжнародну підтримку національних ініціатив та відповідальності; підвищувати узгодженості дій донорів при фінансуванні операцій ООН та збільшення фінансування багатосторонніх донорських цільових фондів («цільова технічна допомога в таких галузях, як стимулювання експорту, розробка стандартів і управління якістю, напрацювання торговельної політики і забезпечення дотримання трудових стандартів і екологічних вимог, що має ключове значення для створення виробничого потенціалу та підвищення міжнародної конкурентоздатності найменш розвинених країн») [33]; довести до керівництва зацікавлених країн можливих напрямів експертної допомоги, що надається міжнародними організаціями з метою укріплення торговельного потенціалу. Подібні заходи повинні створити передумови для посилення впливу міжнародної торгівлі на стале зростання та сформувати нові можливості розвитку людства.

**БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:**

1. Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>.
2. Майбутнє, якого ми прагнемо : Підсумковий документ Конференції ООН зі сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://rio20.un.org/sites/rio20.un.org/files/a-conf.216-l-1\\_russian.pdf](https://rio20.un.org/sites/rio20.un.org/files/a-conf.216-l-1_russian.pdf).
3. Цели развития тысячелетия : Доклад ООН за 2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unic.ru/sites/>.
4. Дорога к достойной жизни к 2030 году: искоренение нищеты, преобразование условий жизни всех людей и защита планеты : Обобщающий доклад Генерального секретаря по повестке дня в области устойчивого развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/>.
5. UNCTAD Second Geneva Dialogue explores links between international trade talks and post-2015 development goals [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unctad.org/en/pages/newsdetails>.

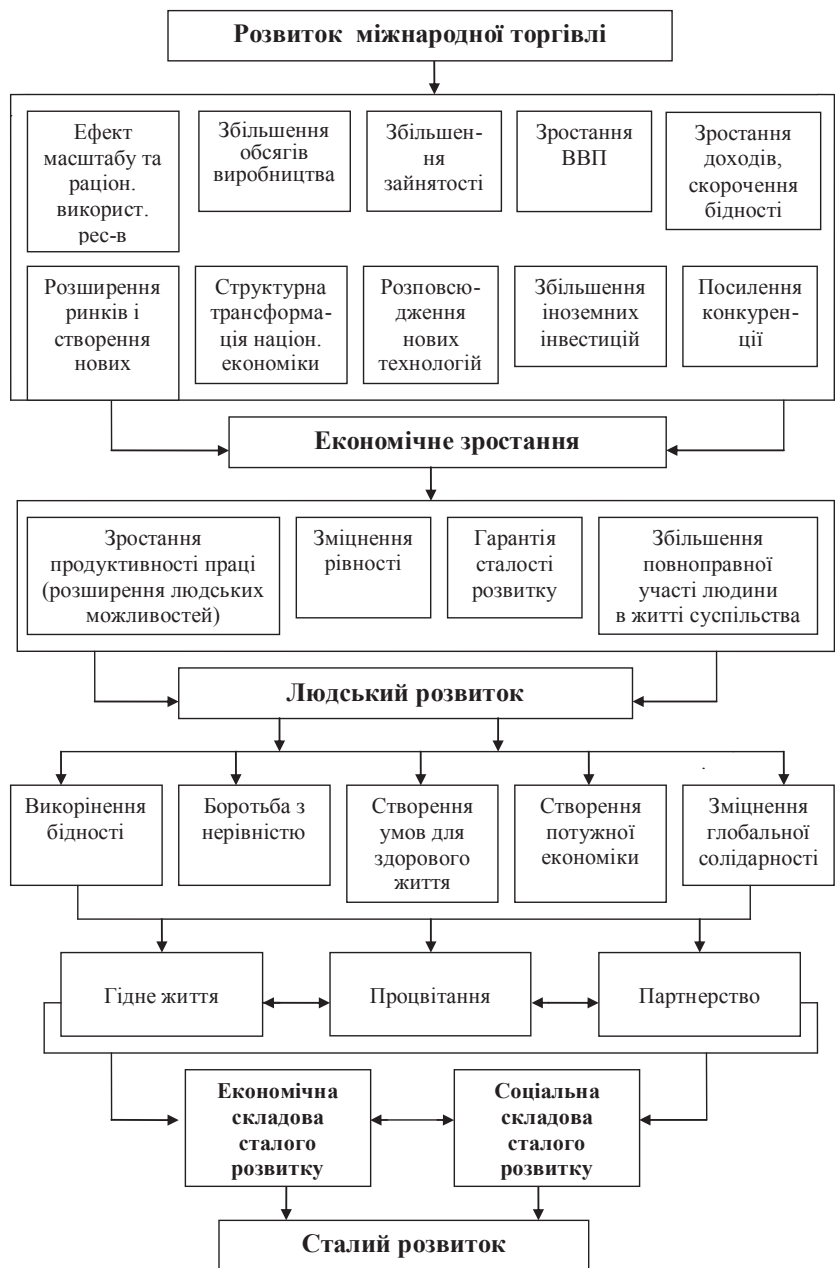


Рис. 1. Вплив розвитку торгівлі на сталий розвиток (складено авторами)

6. Зовнішня торгівля України скоротилася на третину в 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://icps.com.ua/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-skorotylyasya-na-tretynu-v-2015-rotsi/>.
7. Peter H. Lindert, Jeffrey G. Williamson Does Globalization Make the World More Unequal? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nber.org/chapters/c9590.pdf>.
8. Steve Dowrick, J. Bradford DeLong Globalization and Convergence [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://siteresources.worldbank.org/>.
9. Наваретти Дж.Б. Открытость, экономический рост и бедность / Дж.Б. Наваретти, М. Спано [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://siteresources.worldbank.org/INTRANETTRADE/Resources/>.
10. Левченко И.В. Влияние либерализации торговли пищевыми продуктами на экономический рост МЕРКОСУР / И.В. Левченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://economicarggu.ru/2012\\_1](http://economicarggu.ru/2012_1).
11. Степанов Е.А. Влияние внешней торговли на экономический рост национальной экономики / Е.А. Степанов // Вестник Челябинского государственного университета. – 2013. – № 32(323). – С. 34–42.
12. Взаимосвязь развития и торговли [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/ga/unctad/development.shtml>.
13. Доклад о торговле и развитии ЮНКТАД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/trd2014overview\\_ru.pdf](http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/trd2014overview_ru.pdf).
14. World DataBank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>.
15. World Trade Report 2007-2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.wto.org/>.
16. Киреев А. Международная экономика : [учеб. пособ. для вузов] : в 2-х ч. Ч. 1 / А. Киреев. – М. : Междунар. отношения, 2000. – 416 с.
17. Портал внешнеэкономической информации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.ved.gov.ru/exportcountries/cn/about\\_cn/ved\\_cn/](http://www.ved.gov.ru/exportcountries/cn/about_cn/ved_cn/).
18. Товарная структура экспорта Китая [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://refru.ru/texrch.pdf>.
19. Савельев Е.В. Международная экономика: теория международной торговли и финансов / Е.В. Савельев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://readbookz.com/pbooks/book-43/ua/chapter-2129/>.
20. Обзор деятельности по укреплению потенциала и технической помощи в области законодательства и политики конкуренции [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ciclpd30\\_ru.pdf](http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ciclpd30_ru.pdf).
21. Нарращивание потенциала вновь созданных антимонопольных органов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ciclpd17\\_ru.pdf](http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ciclpd17_ru.pdf).
22. Встраивание вопросов устойчивости в основное русло политики в области торговли и развития: к встрече на высшем уровне «Рио+20» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/td482\\_ru.pdf](http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/td482_ru.pdf).
23. Белорус О.Г. Глобальное устойчивое развитие : [монография] / О.Г. Белорус, Ю.М. Мацейко. – К. : КНЭУ, 2006. – 488 с.
24. Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г. та ін. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / [О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.] ; кер. авт. кол. і наук. ред. О.Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
25. Н.Н. Ливенцев Международные экономические отношения : [учебник] / Н.Н. Ливенцев и др. – М. : Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 648 с.
26. Кругман П.Р. Международная экономика. Теория и политика : [учебник для вузов] / П.Р. Кругман, М. Обстфельд ; пер. с англ. под ред. В.П. Колесова. – М. : Экономический факультет МГУ, ЮНИТИ, 1997. – 799 с.
27. Dollar and Kraay Growth is Good for the Poor [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library1.nida.ac.th/worldbank/fulltext/wps02587.pdf>.
28. Торговля и человеческое развитие ПРООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.undp.org/content/dam/undp/library/Poverty%20Reduction/Trade,%20Intellectual%20Property%20and%20Migration/How%20to%20Conduct%20Trade%20Needs%20Assessments-RU.pdf>.
29. World Development Indicators 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://issuu.com/world.bank.publications/docs/9781464801631>.
30. World Trade Organization: merchandise trade and commercial services [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://www.wto.org/english/res\\_e/statis\\_e/merch\\_trade\\_stat\\_e.htm](https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm).
31. Human Development Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/en>.
32. The Global Enabling Trade Report 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www3.weforum.org/docs/WEF\\_GlobalEnablingTrade\\_Report\\_2014.pdf](http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalEnablingTrade_Report_2014.pdf).
33. Специальная сессия Межучрежденческой группы ООН по вопросам торговли и производственного потенциала [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/td467\\_ru.pdf](http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/td467_ru.pdf).